

KAVRAMSAL MAKALE

**Hermeneutik ve Alımlama Estetiği Kuramlarının Yazınsal Metinlerin
Karşılaştırmalı Çözümlemelerine Etkisi**

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Şefik ERKURT, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Aydın, e-posta: erkurt@adu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6826-7970>

Öz

Yazınsal metinler özellikleri itibarıyla, yaşantı deneyimleri ve kurmaca ile örülmüş, anlam katmanlarından ve boşluklarından oluşan, öznel duygu ve düşünce barındıran metinlerdir. Yazarının elinden çıktıktan sonra durağan hale gelen yazınsal metinler, okuma eylemiyle yeniden devingen hale gelirler. Bu durum yazınsal metinlerin okur tarafından alımlanması ve yorumsanması sonucu adeta yeniden inşa edilmesi anlamına gelmektedir. Karşılaştırmalı edebiyatçılar da birer nitelikli okur olarak yazınsal metinleri birbirleriyle karşılaştırarak incelemektedirler. Metinlerin incelemesinde kullanılan edebiyat inceleme yöntemleri arasında okuru belirgin şekilde öne çıkaran iki kuram vardır. Hermeneutik ve alımlama estetiği yazınsal metinlerdeki anlam katmanlarının, boşlukların çözümlenmesinde okurun elini güçlendirmektedir. Bu çalışmada iki kuramın, yazınsal metinlerin karşılaştırmalı anlayışla yorumlanmasındaki etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Yöntem olarak iki kuramı, yazınsal metinlerin yorumlaması hakkında alan uzmanlarının görüşleri ve yazın bilim değer ölçütleriyle karşılaştırmak benimsenmiştir. Elde edilen bulgular alımlama ve yorumsama kuramlarının karşılaştırmalı edebiyat alanında yapılan yazınsal metin çözümlemelerinde inceleycilerin etkinliğini arttırdığını göstermektedir. Post-modern sanat anlayışında bu etki daha da önem kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı Edebiyat, Alımlama Estetiği, Hermeneutik, Okur, Post-Modern Sanat.

Makale Gönderme Tarihi: 10.03.2021

Makale Kabul Tarihi: 02.05.2021

Önerilen Atf:

Erkurt, G. Ş. (2021). Hermeneutik ve Alımlama Estetiği Kuramlarının Yazınsal Metinlerin Karşılaştırmalı Çözümlemelerine Etkisi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(5): 418-436.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2021, 4(5): 418-436. DOI:10.26677/TR1010.2021.727
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Influence of Hermeneutics and Reception Aesthetics Theories in the Comparative Analysis of Literary Texts Self

Assistant Prof. Dr. Gökhan Şefik ERKURT, Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Arts and Sciences, Aydın, e-mail: erkurt@adu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6826-7970>

Abstract

Literary texts by their nature are texts that are made up of semantic layers and hiatuses interwoven with feelings and thoughts gained through life experiences but expressed through fiction. After being written by the author, literary texts are static until they are read. This means that literary texts are literally to be reconstructed by the reader's reception and interpretation. Comparative critics as competent readers examine literary texts by comparing them with one another. Among the literary analysis methods used in the analysis of the texts are two theories that foreground the reader most prominently. Hermeneutics and reception aesthetics make the reader advantageous in construing the layers and hiatuses in literary texts. This study aims to show the effect of two theories on the comparative interpretation of literary texts. The method adopted is to compare the two theories with the thoughts of experts on the interpretation of literary texts. The results reveal that the theories of reception and interpretation increase the efficiency of the critics in the analysis of literary texts made in the field of comparative literature. The impact of this gains even more significance in the interpretation of the post-modern art.

Keywords: Comparative Literature, Reception Aesthetics, Hermeneutics, Readers, Post-Modern Art.

Received: 10.03.2021

Accepted: 02.05.2021

Suggested Citation:

Erkurt, G. Ş. (2021). Influence of Hermeneutics and Reception Aesthetics Theories in the Comparative Analysis of Literary Texts Self, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 4(5): 418-436.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

Sosyal bilimler içerisinde, hayat ile doğrudan bağları olan ve hayatın kurallarını, ufak tefek değişikliklerle kendi bünyesinde bulunduran başat alanlardan biri, edebiyattır (Emre, 2006: 257). Berna Moran'a (1921-1993) göre, istisnasız her sanat yapıtı gibi yazınsal yapıt da içerisinde öznel duygu ve düşünce barındıran bir üründür. Sanatçının yaratı gücü, yani artistik (Moran, 2008: 242) yönüyle dış dünyayı kavrayışının, içselleştirmesinin ve aktarmasının temelinde yatan iki önemli aşama vardır. Kendi yaşantı deneyimleri ile kurmaca dünyasını harmanlayan ve dış dünyanın gerçekliğini içselleştiren sanatçı, bu süreci alımlama ve yorumlama aşamalarıyla gerçekleştirir. Yazınsal metin üreticisi olan yazar veya şairler de aynı aşamalarla metinlerini var ederler. Yapıtları yaratan, onlara can veren yazarlardır; onları yaşatanlar ise okurlardır (Özbek, 2013: 15). Dolayısıyla okuma süreci sadece metindeki anlamsal boşlukları doldurmak veya gizli anlamları ortaya çıkarmak olarak kabul edilen geleneksel anlayışın ötesinde, okurun bilgilenme boyutunun çok ötesinde vuku bulan bir süreçtir (Lensch, 2000: 56). Yazınsal metinlerin taşıdığı anlam katmanlarının zenginliği zenginliği, sadece yazar kaynaklı değildir (Özbek, 2013: 14). Haliyle okuma edimi sürecinde metni alımlama ve yorumlama aşamalarından geçen okur da bir anlamda onu yeniden inşa edip üretmektedir.

Yazınsal metin yorumlaması sıradan okur kesimi tarafından yapılabileceği gibi, okuma sürecini nesnel ve bilimsel bir zemin üzerinde gerçekleştiren – edebiyatbilim araştırmacısının da içerisinde bulunduğu – nitelikli okur kesimi tarafından da gerçekleştirilebilir. Aytaç'ın bildirdiğine göre karşılaştırmalı edebiyat terimi olan alımlama kavramı 1960'lı yıllardan itibaren edebiyatın ve her tür edebi iletişimin okurda uyandırdıklarının ve etkilerinin incelenmesi veya eleştirilmesi adına kullanılmaktadır (Aytaç, 2001: 163). Almanca *Rezeption* sözcüğünden Türkçeye alımlama olarak geçen terim, temelde yapıtların ve üslupların nasıl değerlendirildiği ve yorumlandığı meselesini kapsamaktadır.

Yapıttaki artistik unsurlardan, yani edebi ve dilsel öğelerden etkilenecek yapıtın kendisini belirleyen unsurun, algılama ve alımlama sürecini bizzat yaşayan okur olduğunu savunan anlayış ise *Alımlama Estetiği* yani *Rezeptionsästhetik*'tir. Okur odaklı inceleme yöntemlerinden en popüler olan alımlama estetiğine göre alımlama eylemi, yorumlama süreci içerisinde önemli bir aşamadır. Bu nedenle yorumlama ile hem süreç hem de işlev olarak içi içe geçmiş olan alımlama eylemi nedeniyle edebiyat bilim bu iki edebiyat anlayışını okur odaklı incelemelerde bir elmanın yarısı gibi kabul eder. Bunun nedeni, yazınsal metinlerin anlamının yorumlama ve alımlama sürecini yaşayan okurun işleviyle birlikte çözümlenebileceğine inanılmasıdır (Moran, 2008: 240).

Bu bilgilerden hareketle çalışmamızda Yorumlama ve Alımlama Kuramlarının Karşılaştırmalı Edebiyat alanındaki yorumsal metin değerlendirme ölçütlerine etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırma yöntemi doğrultusunda öncelikle Yorumlama Kuramı (*Hermeneutik*) ve Alımlama Kuramı (*Rezeptionsästhetik*) ayrı ayrı olarak açıklanmıştır. Kuramsal bilgilerin verildiği aşamadan sonra her iki kuram çalışmanın amacı doğrultusunda birbirleriyle karşılaştırmalı bir yöntemle değerlendirilmiştir. Akabinde edebiyat bilim alanında yazınsal metinlerin yorumlanması üzerine olan kuramsal ve yöntemsel bilgiler ele alınmıştır. Çalışmamızın amacı doğrultusunda edebiyat biliminde karşılaştırmalı anlayışın ne gibi yöntemsel açımların üzerinde durduğu dikkate alınmış olup beraberinde komparatistik alanın yapıt değerlendirme ölçütleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Elde edilen bilgi ve çıkarımlar, alımlama ve yorumlama kuramlarıyla ilgili önceki bölümde sentezlenen düşünceler ile komparatistik bağlamda değerlendirilmiştir. Yazınsal metinlerin karşılaştırmalı değerlendirmelerinde ne denli etkilerinin olduğu yönünde bazı belirlemeler yapılarak yorumlar geliştirilmiştir.

Elde edilen bulgular ise; her iki kuramın da yazınsal metinlerin karşılaştırmalı yorumsal çözümlenmelerinde, özellikle post-modern anlayışta etkin ve gerekli olduğu yönündedir. Bunun nedeni, edebiyatın da payını aldığı post-modern sanat anlayışının, çoğulcu yapısı ve içeriğiyle, günümüz okurunu çok yönlü eleştirel bir tutuma zorlaması olarak tespit edilmiştir.

HERMENEUTİK: YORUMSAMA KURAMI

Yazılı ya da sözlü anlatımların yorumlanarak çözümlenmesi olarak tanımlanan *Hermeneutik* (Aytaç, 2016: 329), Yunan mitolojisinde Zeus'un elçisi olarak yer alan Hermes'in adından türetilmiş bir sözcüktür. Antik Yunandaki Hermes mitinden birçok terim türemiştir. Dil becerisi, iletişim, söylem, anlama, yorum gibi modern terimlerin Hermes mitinden doğduğu söylenmektedir (Mueller-Vollmer, 1994: 1). Alman Felsefeci Hans Georg Gadamer (1900-2002), Hermes'in tanrıların mesajlarını ölümlülerin diline, onların anlayabilecekleri şekilde açıklayarak iletmektedir. Asıl olan, ona göre "anlam"dır. Gadamer, Hermeneutik etkinliğinin daima bir başka "dünya"ya ait bir anlam bağlamını o an içinde yaşanan dünyaya aktarma etkinliği olduğunu savunmaktadır (Gadamer, 2003: 13-14). *Platon* ve *Aristoteles'in* yapıtları üzerinden ele alınan hermeneutik terimi, yorumlama üzerine çeşitli disiplinlerde birbirinden farklı olarak geliştirilen kuramların çıkış noktasını oluşturmuştur. Felsefe, teoloji, edebiyat psikoloji, dilbilim gibi çeşitli alanlar tarihsel süreçte yorumsama üzerinde durmuş ve yeni düşünce yolları geliştirmişlerdir.

Yorumsama uygulamalarının tarihsel çizgide ilk örnekleri dini metinler üzerine yazılan yorumsal metinlerde görülmektedir. Bu uygulama örneklerini hatırlatmak gerekirse; erken Hristiyanlık dönemlerindeki risaleler, 16. yüzyılda Martin Luther'in *İncil* çevirisi (Luther, 1965: 5), İslamiyet'te ise tefsirler sayılabilir. Dini metinlerdeki yorumsamanın yazın alanında ilk kullanımı, "hermeneutica" teriminin Strassburglu ilahiyatçı *J. Conrad Dannhauer* (1603-1666) tarafından gerçekleştirilmiştir (Aytaç, 2016: 131-132).

Felsefe alanında ise yorumsama terimi ilk olarak *Aydınlanma (Aufklärung)* döneminde filozof *Christian Wolf* (1679-1754) tarafından kullanılmıştır. *Gottfried Wilhelm Leipzig'in* (1646-1716) öğretilerini sistematikleştiren Wolf, yapıtında gerçekçilik temeline dayandırılması şartıyla hakikatin yorumlanabilir olması hususunda ısrarcı yazılarıyla yorumsamanın önemine dikkat çekmiştir. Alman estetik kuramının öncülerinden olan *Friedrich Meier* (1717-1777) yorumsamayı, anlamlar ve göstergelerin bilimi olarak tanımlamıştır. Bir başka filozof *Schleiermacher* (1768-1834) ise yorumsamayı, gramerin ve kompozisyonun ters düz edilmesi yani bir nevi tersten yorumlama, okuma olarak görür. *Schleiermacher*, anlamayı öncül kabul eder ve öne çıkarmaktadır. Bu anlama, yazardan bağımsız bir yorumdur (Baytekin, 2006: 134). Yorum ile ilgili güçlü görüşler öne süren bir diğer Alman filozof *Wilhelm Dilthey* (1833-1911) olmuştur. Deneyim aracılığıyla, başkaları ile birlikte başarılabilen bir olgu olarak anlamamanın önemine dikkat çekmiştir. *Dilthey*, anlamamanın, üretilebilen ve tekrar üretilebilen yani yorumlamanın olduğu bir süreci tanımladığını belirtmektedir (Aytaç, 2016: 134). Yorum, metinden bağımsız değildir, onun özünden çıkarılabilen bir özelliktir (Maren-Griesbach, 1995: 51). *Maren-Griesbach*'ın ifadelerinden anlaşılana, yapıtın özündekinin ancak okur tarafından ortaya çıkarılabileceğidir. O halde yapıtın anlam kazanabilmesi için okura, okur ise yorumlayabilmek için yapıtın kendisine ihtiyaç duymaktadır.

Alman filozof *Martin Heidegger* (1889-1976), *Sein und Zeit* (Varlık ve Zaman) adlı en önemli yapıtında, felsefi bir yorumsamanın (hermeneutik) önemine dikkat çekmektedir. Ona göre, varlığı anlamak onu yorumsayabilmek demektir (Bubner, 2014: 30-32). Bu görüşleri etrafında genişlettiği felsefi alan, yorum yapma öğretisi (Hermeneutik) olarak adlandırılmaktadır ve

Yorumsama alanının sınırlarını genişlettiği belirtilmektedir. Heidegger'in yapıta yaklaşımlardaki yorumsal önerisi, nesnelere yorumsayıcı bir yönelim gösterilmesidir (Maren-Griesbach, 1995: 46).

Yorumsayıcı fenomoloji denemeleri alanında öne çıkan bir diğer önemli çalışma, Emil Staiger'in (1908-1987) *Die Kunst der Interpretation* (Yorum Yapma Sanatı) adlı yapıtıdır. Heidegger'in düşüncelerinin emareleri görülen bu yapıttan başka 1939 yılında kaleme aldığı *Zaman Die Zeit als Einbildungskraft des Dichters* (Şairin Hayal Gücü Olarak) adlı kitabı da metin odaklı yorumsamanın ele alındığı önemli bir çalışmadır. Yorumsamaya kuramsal bakış kazandırdığı için uzun yıllar önemini korumuş bir yapıttır. Benzer bir çalışma da Wolfgang Kayser'in (1906-1960) *Das sprachliche Kunstwerk* (Dil Şaheseri) (1948) adlı yapıtıdır (Maren-Griesbach, 1995: 57).

1960 yılında yayınladığı *Wahrheit und Methode* (Hakikat ve Yöntem) adlı eserinde yorumsamayı kuramsal bağlamda ele alan bir diğer filozof ise Gadamer'dir. Yorumdan önce sürekli değişen durağan olmayan bir anlam vardır. Üzerinde gerçekleşen eylem ise döngü halinde devam eder. Ona göre *hermeneutik* yani yorumsama, anlama eyleminin evrensel başlangıç noktasını oluşturur. Gadamer, bunun nedenini de; insan ve dünya arasındaki ilişkinin ancak anlama aracılığıyla sağlanabileceği olarak ifade etmektedir (Aytaç, 2016: 136-137).

Yorumsam alanında geliştirilen önemli düşüncelerden biri de Alman filozof Jürgen Habermas'a (1929-) ait olmaktadır. Kendisi, eleştirel kuramının günümüz temsilcilerinden olmakla birlikte sosyal bilimlerde anlamsal bağlamda yorumsamayı ele almıştır. "Tiefenhermenutik" adını verdiği kavramla, geleneksel iletişim alanına, psikanaliz ve ideoloji gibi yeni odaklı eleştiriler getirmiştir. Böylelikle yorumsama alanında düşünsel derinlik kazandırma çabası göstermiştir (Aytaç, 2016: 138-139). Jürgen Habermas'a göre anlama eylemi, geleneğin dışına çıkılarak da yapılabilir. Davranışa yön veren bir özün kavranması olarak tanımladığı anlama eylemiyle, modern edebiyatta yapıt ve okur arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmak istemektedir (Baytekin, 2006: 136).

Hermeneutik yani yorumlama kuramının oluşumunda kaide olarak kabul edilen görüşlerde ilk olarak fark edilen husus, yorumun, anlamının birinci şartı ve temeli olarak görüldüğüdür. *Görüngünün* (fenomenin) ötesindeki anlama erişebilmenin, yaşantı, deneyim, tarihsel boyut, gelenek bilgisi gibi unsurların dışında da gerekliliklere bağlı olduğu bu görüşlerde dile getirilmektedir. Metne anlam verenin; nesnenin, yani metnin kendisi olmadığı için altını çizen bu görüşler, anlamın ancak okurun metin üzerindeki yorumlaması ve açıklaması sayesinde ulaşılabilir olduğunu vurgulamaktadırlar.

Bu noktada, felsefeci ve kuramcıların yorumsamayı, okurun alımlamasına bağlı buldukları yönünde bir çıkarım yapılabilmektedir. Bilindiği üzere yorumsama kuramında bu okurun dolayısıyla da algılayıcının, yapıt üzerindeki izlenimlerinin önemi çok büyüktür (Aytaç, 2016: 139). Bu görüşü destekler nitelikte daha birçok edebiyat bilim insanı da okurun, okuma eylemi sırasındaki işleve dikkat çekmekte ve yorumlamayı, anlama için öne çıkarmaktadırlar. Wolfgang Iser (1936-2007) yapıttaki *boşlukların doldurulması* olarak gördüğü yorumlamayı, filozof Roman Ingarden (1893-1970) ise yapıtlarda olması beklenen *belirsiz alanların, belirgin hale getirilmesi* olarak tanımlamaktadır. Yorumlamayı; *düzensizliklerin de kendi aralarında belirli bir düzen kurduklarının belirlenmesi* diye ifade eden alan uzmanları vardır (Özbek, 2013: 18).

Sonuç olarak yorumsama (Hermeneutik) kuramında görülmektedir ki, anlama sürecinde ve anlamın ortaya çıkışında okurun yorumlama etkinliği dikkate değerdir ve anlamlandırma aşamasında okurun değeri kabul edilmektedir (Moran, 2008: 240). Bu savların sahibi edebiyat bilimciler yapıtın anlamlandırılması ve yorumlanması sürecindeki işlevi *alımlama* olarak tanımlamaktadır.

ALIMLAMA ESTETİĞİ (REZEPTIONSÄSTHETIK): ALIMLAMA KURAMI

1960'larda yazınsal yapıtın yorumlanması ve anlamlandırılmasını odağı haline getirmiş çeşitli kuramların genel bir adı olan *Alımlama Estetiği* diğer adıyla Alımlama Kuramı, okurun etkinliğine ve önemine vurgu yapar. Bu kuramların araştırma konuları, metnin yorumlanması ve anlamın bulunmasında okurun etkinlik unsurları ve işlevidir. Alımlama Estetiğini diğer duygusal etkilenim kuramlarından farklı kılan özelliği yapıtta sadece anlam sorununa odaklanıyor olmasıdır. Örneğin izlenimcilik kuramından ayrıldığı nokta okurun izlenimleriyle sınırlı kalmayıp sadece anlamın kendisine yönelmesidir. Alımlama kuramının yapıta anlamın kimin veya neyin yüklediği ile ilgili bir işlev alanı olması onun yorumsal bağlamda ele alınması gerektiğini göstermektedir. Alımlama kuramının, yorumlama bağlamında okuru, yazar ve metinden daha öne çıkardığı görülmektedir. Bu nedenle Hermeneutik, yani yorumbilim bağlamında ortaya çıkmış bir kuram olduğu bilinmektedir. Moran'a göre bunun nedeni, yapıtı anlamlandırma eyleminin hem bilgisel hem de bilişsel boyutlarının olması, doğal olarak yorumlama aşamasının bulunmasıdır. Anlamı ortaya çıkaran ve yorumlamayı gerçekleştiren okurun modern edebiyatın sayesinde yapıtın dışında kalmadığını ve ön plana çıktığını belirtir. Ona göre modern edebiyatta okurun en büyük avantajı, yazarın inşa ettiği olay, karakter, mekân veya zaman ile ilgili boşlukların ve bilinmez katmanların doldurulması için olay yerine davet edilmesidir (Moran, 2008: 240-241).

Edebiyat alanında bu düşünce ile yaşanan gelişmeler sonucu yazınsal metne anlam kazandırmanın sadece metin yazarı olmadığı anlaşılmıştır. Yapıtı adeta canlılığını veren, yaşamını devam ettiren yazar değil okurdur. Alan uzmanlarının değerlendirmesine göre, okuma süreci, yani alımlama süreci okur için sadece bilgilenme aşaması değildir (Özbek, 2013: 14). Bu düşüncelerden çıkarsanması gereken yazınsal metnin okunma sürecinin tek boyutlu olmadığıdır. Edebiyat bilimcilerin söyledikleri, metnin kendi kendine anlam veremediği veya anlamını var edemediğidir. O halde okurun, çok boyutlu olan okuma sürecinde bu boyutlardan birini anlamlandırma yoluyla aktif hale getirdiği görülebilmektedir. Böylelikle yazınsal metnin anlamlandırma boyutunun artık metin ve okur arasında gerçekleşen ilişkide aranmaktadır (Özbek, 2013: 14). Germanist ve Sosyal bilimci Martin Lensch de (1953-) yazınsal yapıtın başlı başına iken anlamının belirlenemeyeceğine işaret eder. Ona göre anlamı belirleyen okurdur. Okur, okuma sürecini gerçekleştirerek bir nevi yapıtın üretim aşamasına katılır. Bu sebeple okuma eyleminin gerileştirildiği bu süreç okur adına sadece bir bilgilenme süreci değildir (Lensch, 2000: 56). Aynı minvalde şair, yazar ve düşünür Paul Valery (1871-1945) de, birçok edebiyatçı ve edebiyat bilimci gibi sanat yapıtının kendi kendisine belirlenmiş ve kabul edilmiş bir anlamının olamayacağına dikkat çeker ve anlamı belirleyenin okur olduğuna inanır (Eco, 1992: 19).

Görüldüğü üzere metnin durağanlığı içerisinde anlam ortaya çıkmamaktadır ve anlamın aktif hale gelmesi ancak metinle okur arasındaki etkileşimin gerçekleştiği okuma sürecinde mümkündür (Rosenau, 1998: 55). Yazarın, metin ve okur arasında etkileşimin meydana geldiği alımlama sürecinde artık herhangi bir etkisi veya yönlendirmesi kalmamaktadır. Umberto Eco (1932-2016) ve Roland Barthes'a (1915-1980) göre yazar alımlama ve okuma sürecinde etkin değildir hatta olmamalıdır. Eco, bu süreçte yazarın, metnin, deyim yerindeyse yolunu açmak için ortadan kaybolmalıdır. Barthes'e göre ise bu süreçte okurun doğması ve varlığının kabulü adına yazarın ölümü dahi kabul edilebilirdir (Özbek, 2013: 11).

Okuma eylemi sürecinde yazarın reddedilmesi meselesini açıklamak gerekirse okuma aşamasında okurun önemine dikkat çekilmek istenmiştir. Metin ve okurun baş başa kalma durumunun evrileceği düzey veya boyut ya da etkileşimin derinliği okura ve tutumuna bağlı olacaktır. Okurun deneyimleri, bilgisel birikimi, dil sınırı, bağlı alan bilgisi gibi unsurların

belirlediği “nitelikli okur” kimliği, tüm bu boyutun ve derinliğin belirleyicisi olacaktır. Söz konusu nitelikli olma hususunu yapıttaki artistik yani yaratı gücünü sezebilme, onu estetik bir algıyla kavrama daha sonrasında bilişsel bir süreçle birlikte alımlama aşamasında değerlendirebilme, sonunda da takdir edebilme yetisi olarak açıklamak mümkündür. Her sanat yapıtının artistik yönünden etkilenen okur, izleyici veya alıcı, kendisinde uyanacak olan duygular, izlenimler ve düşünceler ile etkilenim aşamasına yani estetik sürece girmektedir. Anlamı var eden, süregelen kılan da söz konusu estetik etkilenimdir. Bilindiği üzere bu etkilenimin ölçüsü ve boyutu okurun niteliğine göre değişkenlik göstermektedir. Okurun, yukarıda da bahsedildiği gibi bilişsel düzeyi ve yetileri ile deyimleri, birikimleri ile multidisipliner yönü de dâhil olmak üzere birçok parametre “nitelik” anlayışının içerisinde. Okur, sahip olduğu niteliklere göre metinle bir etkileşim başlatmaktadır. Gerektiğinde metinle çatışmakta, metnin dilsel öğelerini onların bağlı bulunduğu zincirlerden kopararak, kendi bilişsel (kognitif) alanında soyutlaştırmaktadır. Sonrasında kararlar vererek anlamlandırmakta ve kendince tanımlamaktadır. Bu anlamlandırma süreci yazarın elinden çıktığı haliyle adeta cansız gibi durağan olan metne, yeniden bir ruh vermektedir. Kısacası yaratı gücü ve artistik yönüyle metni belli bir sürede yaratan neredeyse ona can veren yazarın kendisiyken, metnin yaşamasını sürekli hale getiren, ona oksijen veren ise okurdur (Özbek, 2013: 15).

Yazınsal yapıttın alımlamada okurun yaşantı deneyimlerinin, birikiminin kısacası niteliğinin önemine dikkat çeken bir diğer alan uzmanı da Gürsel Aytaç’tır. Aytaç, bireysel ve toplumsal deneyim olmak kaydıyla iki yönlü bir şekilde okurun bakış açısını geliştiren dolayısıyla ufkunu belirleyen deneyimsel nitelik olduğunun altını çizer. Okurun, yapıtta öncelikle kendi deneyim ve donanımına göre olan özellikler fark edebileceğini belirten Aytaç, metin okuma sürecinden istenen çıkarımların elde edilebilmesinin bunlara bağlı olduğunu ifade etmektedir. (Aytaç, 2016: 139-140). Aytaç, *deneyim ve beklenti ufku* kavramlarının (Jauss, 1970: 175) alımlama estetiği alanında ilk olarak sosyolog Karl Mannheim (1893-1947) tarafından kullanıldığını belirtmekle birlikte, Hans R. Jauss (1921-1997) tarafından da tanımlanıp alan terminolojisine kazandırıldığını ifade eder. Jauss’un alımlama estetiği anlayışında okuru görmezden gelmenin edebiyatın estetik boyutuna aykırı olduğu belirtilmektedir (Aytaç, 2012: 142).

Jauss’un görüşleriyle paralellik gösteren düşünceler ortaya koyan bilim insanlarından ikisi de edebiyat bilimci *Wolfgang Iser* (1926-2007) ve *Roman Ingarden*’dir (1893-1970). Her iki şahsiyet de metnin anlamlandırılması ve değerlendirilmesi aşamasında okurun dışarıda bırakılmasına karşı çıkmaktadırlar. Iser, yazınsal metnin okunma sürecini metin ve okur arasında ortaklaşa gerçekleşen bir etkinlik olarak tanımlar. Iser, düşüncesinin temelini Ingarden’in *Das literarische Kunstwerk (Edebi Sanat Eseri)* adlı yapıttından aldığını belirtmektedir. Ingarden, metnin anlamlandırma sürecinde *somutlaştırma (Konkretisation)* meselesini vurgularken, Iser, *somutlaştırma* kavramını okurun kendisine mâl eder ve bir yöntem geliştirmeye çalışmaktadır. Ona göre edebi metin, bilinen dünyayı farklılaştırmaları, yabancılaştırıcı tutumlar oluşturmaları ve farklı bakış açıları sunabilmeleriyle diğer metin türlerinin hepsinden baştan ayağa tamamen ayrılmaktadırlar (Aytaç, 2016: 143).

Iser’e göre sanat eseri, okurun gerçeklik aynası olmamakla birlikte genel anlamda bir ayna işlevi görmektedir. Bunu, edebiyat eserinin yorumlanması sırasında oluşan boşluklar üzerinden anlatmaya çalışmaktadır. Iser’e göre, boşluklar her ne kadar okur tarafından dolduruluyor ise de bu boşlukları oluşturan da soyut alanları üreten de yine okurun kendisidir. Bu nedenle okurun gördüğü de görmediği de görmek istediği de kendisidir. Bunu yaparken okur, hayal dünyasını, düşleyebilme yetisi ve potansiyelini, yaşantı deneyimlerini, bilimsel ve kültürel birikimlerini okuma sürecinde devingen ve dinamik hale geçirir. Metindeki belirsizlikler söz konusu dinamiklikle okurun tercih ve kararlarına göre belirli duruma gelir. Boşluklardan, belirsizliklerden dolayı metinde ortaya çıkmış olan anlamsızlıklar okurun niteliğiyle birlikte,

anlamlı birer parçaya dönüşmektedirler ve böylelikle metnin yeniden yaratılma sürecini okurun kendisi gerçekleştirmektedir (Özbek, 2013: 16).

Edebi metnin okunma sürecini, metindeki belirsizlikleri gidermek olarak tanımlayan Roman Ingarden böylelikle Iser'in görüşüne benzer bir sav ortaya koymaktadır. Edebi metindeki boşlukların ve belirsiz alanların üretken yapısına dikkat çeken Özbek ise, bu eylemin anlam bağlamında aslında okuru adeta özgürleştirdiğini ve yaratıcı hale getirdiğini savunmaktadır. Özgürleşen okur, bir araştırmacı gibi şüpheli, iz süren bir anlayışla hareket etmeye başlamaktadır. (Özbek, 2013: 17). Peşine düştüğü izleri ısrarla takip eden okur, aydınlanması gerektiğini düşündüğü her bir öğeye özenle yaklaşmakta, emek vererek onu aydınlatmaktadır. Bu süreçte sadece metnin karanlıkta kalan öğelerini aydınlatmakla kalmayan okur aynı zamanda kendisi de bu süreçten çıkarak aydınlanır. Özbek'e göre, yaşantı ve kuramsal alanda şüpheli tavır ile yaklaşım göstermek hayatın kendisinde ne denli etkili ise yazınsal metnin çözümlemesi aşamasını da aynı oranda etkilemektedir (Özbek, 2013: 17-18).

Yılmaz Özbek, okur ve inceleyicinin Alımlama Estetiği aracılığıyla metnin yorumlanması ve çözümlenmesi adına daha fazla heves ve cesaret duyduğunu belirtmektedir. Bunun nedenini de kuramın okuru öne çıkaran ve ona özgüven veren tutumu olarak açıklar (Özbek, 2013: 15).

Alımlama kuramı olan Alımlama Estetiği üzerine verilen bilgileri ve yapılan değerlendirmeleri genel anlamda toparlayacak olursak kuramın ayırıcı yönünün okur odaklı anlayışı olduğu görülmektedir. Yazınsal metnin okunma, incelenme ve yorumlanma süreçlerinde inkâr edilemez bir okur etkisini ön plana çıkaran Alımlama Estetiğinin işlevini değerlendirmek yerinde olacaktır. Kuram işlev bağlamında, yazınsal metninde bulunan anlam boyutundaki belirsizlikleri, boşlukları okur aracılığıyla belirli hale getirmek ve doldurmak, metnin durağanlığı devingen hale getirmek gibi okura bağlı işlevler yürüttüğü görülmektedir. Kuramın okuma dolayısıyla çözümleme sürecine etkisi söz konusu bu işlevleri sayesinde gerçekleşmektedir. Alımlama Kuramı, üstlendiği işlevler süresince, yazınsal metnin okura sunduğu olanakları, okurun nitelikli kimliğini oluşturan yetileri, deneyimi, birikimi, kişiliği gibi tüm özellikleri ile anlamsal değerlendirmeye aldığını gözlemlemektedir. Bu aşama *normatif* (davranışsal) ağırlıklı gibi görünse de temelde *kognitif* (bilişsel) süreçlerin ağırlıklı olduğu bir boyuttur. Bunun nedeni okurun öznel kültürüdür. Kişinin, doğuştan getirdiği genetik özellikleri ile sonradan kültür ve sosyal içerisinde edindiklerinin bir bütünü olan ve onu diğer tüm kişilerden ayıran öznel kültürünün yaşamındaki birçok alanda olduğu gibi, alımlamada da etkin olduğu düşünülmektedir (Erkurt, 2017: 183). Okurun karar ve tavır mekanizması olarak açıklanabilecek öznel kültürünün, inançları, hayata bakış açısı, eğitimi, psikolojik ve nesnel durumuyla anlık olarak da etkilenebilen, bireye farklılık veren özelliklerin bütünüdür ve dolayısıyla alımlamasını, okumasını ve yorumlamasını biricik kılar.

Son olarak Alımlama Estetiğinin, yazınsal metnin yaratılma sürecini yazar tarafından gerçekleşen süreç olarak görmediği aksine bu sürecin okur tarafından oluşturulduğunu iddia ettiği görülmektedir. Umberto Eco'ya göre yapıt, ilk yaratıcısı olan yazarın elinden çıkmakla tamamlanmış sayılmamaktadır. Eco, son sözü yeniden üretenin yani okurun söyleyeceğini vurgulamaktadır (Eco, 1992: 14). Edebiyat alanında okurun değer görüp bir nevi hesaba katılması tarihsel bağlamda pek de eski değildir. Yakın zamana kadar okurun ve okuma sürecinin dikkate alınmamış olması hayret vericidir. Metnin anlamlandırılması aşamasında okurun yok sayılması, görmezden gelinmesi veya devre dışı bırakılması mümkün değildir. Ortada böyle bir gerçek varken okurun böyle bir gecikme ile dikkate alınıp hesaba katılıyor oluşu düşündürücüdür. (Aytaç, 2016: 139).

Tüm bu veriler ışığında yazarıyla geçirdiği süreç sonunda durağan bir duruma geçiş yapan yapıt, okunma sürecinde, okurunun gerek bilişsel dinamikliği gerekse hayal sahasının sınırsızlığı

içerisinde durağanlıktan azat olur. Okur onu adeta yeniden yaşama döndürür. Bu süreç her bir okuma serüveni dolayısıyla devingen bir hal almaktadır. Metin, her okuma başlangıcında ve sürecinde, yaşama dönme döngüsünü yeni baştan yaşamaktadır. Her bir okuma sürecinde farklı anlamlara bürünerek yeniden inşa edilmektedir.

KURAMLARIN KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRMESİ VE İŞLEVSEL İLGİLERİ

Eserin kendisini esas alan yani metne bağlı Edebiyat Bilimi İnceleme Kuramları içerisinde yer alan her iki kuram (Aytaç, 2001: 88-90) işlev ve yöntem bağlamında birbirleriyle benzerlik gösterse de ilgileri bununla sınırlı değildir. Adeta iç içe geçmiş kavramların kuramlaşmış birer halidirler. Bu görüşün zemininde her iki kuramın metnin okunmasında ve değerlendirilmesinde, okuru ön plana çıkarması ve ona önem atfetmesi yatmaktadır. Yorumsama (Hermeneutik) Kuramı, okur veya inceleyicinin okuma ve değerlendirme sürecindeki önemini kavrayarak, onların etkin rollerini ortaya koymaktadır. Yorumsama kuramında, okurun veya inceleyicinin eser üzerindeki izlenimlerinin yani alımlamanın önemi yadsınamayacak derecededir. Hermeneutik'te en önemli unsur olan alımlama eylemi Alımlama Estetiği kuramının temel taşı ve aslolandır. Alımlama Kuramı yorumsama kuramındaki alımlama eylemi ve işlevinin odaklanmış bir hali gibidir (Aytaç, 2016: 139). İki kuram bağlamsal olarak iç içedir. Alımlama kuramının anlam sorununa eğilmesinde temel sav, esere anlamını okurun verdiğidir. Bu nedenle alımlama kuramı yorumbilim (hermeutics) bağlamında öne sürülen bir kuramdır (Moran, 2008: 240).

Aytaç'a göre Yorumsamacılık (Hermeneutik) gibi Alımlama Estetiği de edebiyat incelemesi alanında veya yazınsal metnin okunma ve değerlendirme sürecinde okur veya inceleyicinin etkinliğini ve payını fark ettiren bir kuramdır. Aytaç, yorumsamada alımlamanın yani izlenimlerin oldukça önemli bir etkinliğinin olduğuna dikkat çekmektedir. Alımlama Estetiği ise ona göre, alımlama eylemini odağına almış bütüncül bir kuramdır (Aytaç, 2016: 139). Her iki kuramı, diğer incele kuramlarından ayırıcı en önemli tarafları, okurun alımlama ve yorumlama sürecine verdikleri önem olarak göze çarpmaktadır. Bu kuramlardan yola çıkarak yazınsal metnin değerlendirilmesinde okuma sürecinin anlamlandırma boyutunun yanında yorumlama boyutunda da okurun sorumluluğu üstlendiği söylenebilmektedir. Sorumluluğu üstlenebilen okurdan kasıt *nitelikli* okurdur. Edebiyat alanına her bakımdan vakıf olan şair, yazar, çevirmen ve edebiyat tarihçisi Milorad Pavić (1929-2009), bu konuda yetenekli okura işaret eder (Özbek, 2013: 11). Yetenekli okur nitelemesi adeta alımlama ve yorumlama boyutunun gerçekleşmesi adına okura adeta bir çağrıdır.

İki kuramın ve alan uzmanlarının söylediklerinden anlaşılacak birincil husus okurun veya inceleyicinin, yazarın güdümünde olamayacağıdır. Alımlama ve yorumsamayı yapacak olanın üstlendiği görevi, açık veya örtük olsun yazarın amaçları doğrultusunda okura duyumsatmak istediğini yapmak değildir. Alımlama sürecinde kendi öznel bakışı ve yaklaşımını, yaşantı deneyimlerini ve duyumsamalarını belirli bilişsel aşamalardan geçirecek olan okurun yani yorumu yapacak olanın, kendine özgü bir yorum ortaya çıkarması beklenmektedir. Metnin ilk var edilişindeki anlamlardan farklı bir anlam boyutunda doldurulan metindeki boşluklar ve açıklığa kavuşturulan belirsizlikler doğal olarak yazarın amaçladıklarının dışında okura özgü olacaktır. Böyle bir süreç sonunda yapıtın anlam katmanlarının açılmasında ve çözümlenmesi sonucu değişime uğraması edebiyat biliminin yorumsama ölçütlerine bağlı kaldığı sürece doğal kabul edilmektedir. Dikkat edilmesi gereken ise yorumsamada okuru ve inceleyiciyi yanlışa götürebilecek bir anlayış olan duygusal davranmak veya abartılı yorumdur. Aşırı merak ve aşırı kuşkulu yaklaşım aşırı yoruma yol açabilmektedir (Eco, 2003: 55, 62). Dolayısıyla; ikincil kaynakların argümanlarından uzak, abartılmış, dayanaksız bir yorumlama, edebiyat bilimsel

bağlamda kabul görmeyecektir. Yazınsal metninin alımlama ve yorumlamasında özellikle duygusal ekilenimle hareket etmemek ve alanın nesnel normlarına uygun değerlendirme yapmak kaçınılmazdır. Alan uzmanlarının düşüncelerinden çıkarılan, Hermeneutik (Yorumsama) ve Rezeptionsästhetik (Alımlama Estetiği) kuramlarının yazınsal metnin yorumlanması ve çözümlemesi süreçlerinde birlikte kullanılmasının doğru bir yaklaşım olacaktır.

YAZINSAL METİNLERİN YORUMLANMA SÜRECİ

Her bir sanat dalında, artistik bir yaratıyla üretilen her yapıt, çok boyutlu bir anlam örgüsüne sahiptir. Yazın alanında sanatçının artistlik niteliğiyle yaratılan her bir metin de çok boyutlu anlam örüntüsü bulunmaktadır. Bu anlam örüntüsü ilk bakışta, yapısı ve özellikleri itibarıyla, kendisini okurdan birçok katmanda gizleyebilme kabiliyetine sahiptir. Belki de bu gizini meydana çıkararak, sakladığı değerini herkese ilan edebilecek bir kahraman beklemektedir. Sanatsal yapıtın, yazarının ve kendisinin ortaya koyduğundan daha derin bir anlamı olduğu genel bir kabuldür. Anlamın ortaya çıkarılmasında onu okuyana, yorumlayana sorumluluk ve görev isnat eden yorum anlayışıyla oluşturulmuş Hermeneutik ve Alımlama Kuramı gibi kuram ve yöntemler bilinmektedir (Moran, 2008: 229).

Dil malzemesi üzerine yaşantılardan alınan hayal ve kurmaca ile süslenen, içerisinde duygunun dışında düşünceyi de barındıran, sözcüklerin, ötesinde çoklu anlam gizleyen yazınsal yapıtların yorumlanması sadece edebiyat bilimcilerin veya filologların ilgi alanına girmemektedir. Yazınsal metinlerin yorumlanması, birçok bağıl alanı içerisinde barındıran, durağan olmayan kuramsal ve yönetsel bir alan olarak dikkat çekmektedir. Bağıl alanlar arasında doğal olarak sosyoloji, psikoloji, tarih, teoloji ve kaçınılmaz şekilde felsefe bulunmaktadır. Bunun nedeni metnin görünenlerinin yani fenomenlerinin ötesindeki anlamı ortaya çıkarmak arzusudur.

Yorumlamanın merkezinde, metnin kendisinin yer aldığı kuram ve yöntemlerin gelişiminde Alman filozof Martin Heidegger'in düşünceleri ve yorum alanına kavramsal olarak müdahalesi etkilidir. Heidegger'in, "fenomen" terimine bir sınır çizmesi ve onu "bir şeyde kendini gösteren" olarak tanımlaması nesnenin veya herhangi bir şeyin, başka bir şeyin yardımına ihtiyaç duymadan, kendi kendini ortaya çıkarma kabiliyetine yoğunlaşılmasına neden olmuştur. O halde edebiyatı bir fenomen olarak görmek ve hatta kabul etmek yanlış olmayacaktır. Bu konuda Goethe'nin, fenomenlerin arkasında bir şey aramanın faydasız olduğunu ve fenomenleri bizzat birer öğreti olarak görülmesi gerektiğini belirten (Maren-Griesbach, 1995: 43-44) görüşlerinden bu sonuca ulaşılmaktadır. Genel bir çıkarım yapıldığında edebiyatın görüldüğü veya incelemecinin karşısına çıktığı şekliyle ele alınması gerekmektedir.

Metnin kendisini esas alan çözümleme Alman edebiyat bilminde "Werkimmanente Analyse" olarak adlandırılmaktadır (Aytaç, 2001: 88). Tarihsel süreçte edebiyat bilimcilerce zaman zaman ilgiyle uygulama alanında kullanılmış olan bu analiz anlayışı bazı süreçlerde de görmezden gelinmiştir. Fakat özellikleri nedeniyle ihtiyaç duyulmuş ve yeniden kullanılmaktadır. Çözümleme anlamında analiz terimi tarihsel ve disiplinlerdeki işlevi bakımından ilkin Aristoteles tarafından kullanılmıştır. Filozof bu terime dil ifadelerine ait mantık formlarının açıklanması aşamasında değinmiştir.

Tarihsel süreçte çözümleme yani yorumlama manevi bilimlerin ve pozitivist anlayışı açıklama da kullanılmasına rağmen zaman içerisinde anlam genişlemesine uğrayarak farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Edebiyat alanında araştırma veya inceleme nesnesinin biçimine ve işlevine yönelik yorumsal sorgulamanın edebiyat bilmindeki kavramsal karşılığı *Interpretation*'dur (Açıklama). Okurun yapıttan çıkardığı anlamlar bütünü ifade etmek için kullanılmasından ötürü aslında yorumlamadır (Aytaç, 2016: 96-97). İkinci Dünya Savaşı öncesinde dahi uygulama

alanı bulduğu söylenen konuşulan çözümleme, açıklama veya yorumlamanın başlangıç tarihi hakkında kesin bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. Felsefe tarihi ve filozofların eserleri üzerinden bu konuda bir şey söyleyebilmek için yöntem esaslı bir gözlem şarttır. Örneğin, Edmund Husserl'ın (1859-1938) yorumsama veya çözümlemeyi bahseden çalışmaları 1910-1920 yılları arasını, Martin Heidegger'in *Sein und Zeit* adlı yapıtı ise 1927 yılını işaret etmektedir. Felsefe alanından sonra edebiyata uyarlandığı bilinen terim ve anlayışın, 1930'lu yılların sonlarında yazın sahasına girdiği düşünülmektedir (Maren-Griesbach, 1995: 45). Almanya'da 1945-1968 yılları arasında edebiyat çevreleri tarafından merakla uygulanan metne veya yapıta dönük çözümleme, açıklama veya diğer adıyla yorumlama yöntemi öğrenci hareketleriyle birlikte çekiciliğini yitirmiştir (Aytaç, 2016: 97). Edebiyat alanında yenilik veya değişiklik getiren ve bir bilim dalı olarak nitelenmesinden ötürü döneminde eleştirilere de maruz kalan (Aydın, 2008: 30) bu ve benzer gelişmelerin temelinde İkinci Dünya Savaşı bitiminde edebiyat alanında ve bilhassa karşılaştırmalı edebiyat (Komparatistik) alanındaki üç önemli ekolün tartışmaları yatmaktadır. Amerikan ve Fransız ekollerinin etkin varlıklarıyla, biçimcilik ve pozitivistlikte buldukları bunun birincisidir. İkinci olarak Marksizm ve Yeni Marksizm (*Neo-marxismus*) hareketinin etkisi ve üçüncüsü olarak da tüm noksanlıklarına rağmen dogmatik konumlarını edebiyat ve düşünce dünyasında koruyabilmiş *pozitivist, formalist* (biçimci) anlayışlardır (Kaiser, 1980: 36).

Birçok edebiyat bilimci ve filolog *açıklama ve yorumlama* yöntemine (*Interpretation*) ilgi duymuştur. Yöntemi kuramsal olarak güçlendirerek genişletmiş olanlardan biri olan Leo Spitzer (1887-1960), inceleyicinin öznelliğini, sezgiselliğini önceleyerek, metne çözümleyici bir yöntem öne sürmüştür. 1939'da yayımladığı *Die Zeit als Einbildungskraft des Dichters* (Yazarın Hayalgücü Olarak Zaman) adlı kitabında edebiyat bilimci Emil Staiger ise, yapıtın yazardan veya şairden çok okura neler verdiği ile ilgili çalışmalar yapar. Yazarın bir çağdaşı olarak okurun, kendisini yazarın yerine koymasının gerekliliğinin vurgulamıştır. Gürsel Aytaç'a göre bu görüş iki açıdan çok önemlidir. İkinci Dünya Savaşı öncesi gerçekleştirilmiş olması ve Nasyonal Sosyalizmden etkilenmemeyi başarmış olması bu birinci derecede önemlidir. İkincisi ise, zamanın ötesinde, zamandan bağımsız (Zeitlos) gördüğü sanat ile edebiyatı birleştirme çabasını göstermesidir. Staiger'e göre bilimsel çalışmanın en temel taşı öznel duygudur. Teorisini Martin Heidegger felsefesine dayandırmış ve bu görüşünü *Die Kunst der Interpretation* (Yorumlama Sanatı) başlıklı makalesinde somutlaştırmıştır. Heidegger'in *anlamak* (verstehen) kavramının temelini açıklayıcı yorumlayıcı olarak nitelenmesinin Staiger'in düşüncesinde büyük etkisi olduğu bilinmektedir. (Aytaç, 2016: 98-99).

Açıklama (yorumlama) yönteminin edebiyat alanındaki önemine dikkat çeken bir diğer edebiyat bilimci de Wolfgang Kayser'dir. Kayser, anlam ve işlevin oluşturduğu karmaşık bir yapının anlamak adına kavranmasının ve bu kavranmanın iletilebilmesinin ancak *Interpretation* aracılığıyla mümkün olduğunu belirtmiştir. Kayser, düşüncesini biçimsel karmaşık yapının tarafsız şekilde kavranması üzerine inşa ederek *Interpretation* yani açıklama veya yorumlamayı öznelik üzerine kuran Staiger'den ayrılmaktadır

Buraya kadar *analiz, çözümleme, açıklama ve yorumlama* kavramlarının ve Alman edebiyat bilimindeki *Interpretation*¹ teriminin edebiyat biliminde aynı yöntem ile anlayışa işaret ettiklerini ve anlamdaş olduklarını gördük.

Yazınsal metnin, iç içe geçmiş katmanlı anlamsal boyutunun temelinde edebiyatın kendi yaratıcı unsurları olduğunu belirtmiştik. Edebiyat bilindiği gibi malzemesi dil, kaynağı yaşantılar ve inansın fantastik dünyası olan bir sanat dalıdır. Fantastik niteliği sebebiyle kurmaca ile arasında sıkı bir bağ ve ilişki olan edebiyat (Sarı, 2015: 13) katman katman anlamsal derinliğe sahiptir.

¹ Metin analizi ve edebiyat incelemesi ile ilgili geniş bilgi için bkz: (Aytaç, 2016: 96-114).

Okurun, yazınsal yapıt ile ilk karşılaşmasından itibaren ikisinin de gerçek ve kurmaca dünyalarının sınırları birbirine temas etmesi ve metnin sesi duyulmaya başlamaktadır (Rifat, 2007: 3). Yazar-metin-anlama-yorumlama arasında diyalektik bir süreç işlemektedir. Aynı amaç doğrultusunda eylemlerini gerçekleştirmiş fakat farklı perspektif ve kavramlarla sürece dâhil olan yazar ve okurun farklı yönleri, metinde bulunan çoklu anlam boyutunun çözümlenmesini başlatır. Sürecin öznesi okurdur. Onun epistemolojik konumu ile bizzat metnin kendisinin temsil ettiği diğer öznenin bir olması, kaynaşması sonucu yorumun kendisi meydana gelir (Akpolat, 2013: 99). Yazınsal metin, gerçek ile kurmacadan beslenen yapısı ile çok boyutluluyla okurun düşünce dünyasını yapıtı yorumlama, açıklama adına tetikleyerek, etkinleştirmektedir (Bülbül, 2008: 82).

Yapıtı, metni yorumlamak demek metin hakkında bir yargıya varan demektir. Yargı eylemi, beğenmek veya beğenmemek düşüncesi ile varılan bir karardır. Bundan ötürüdür ki *beğeni* de özü bakımından öznelidir (Carlson ve Filloux, 2000: 70). O halde; öznel bir varlık olan yazar veya şair tarafından öznel duygu ve düşüncelerin harmanlanmasıyla var edilmiş olan yazın yapıtı üzerinde tamamen öznel bir anlayışla mı çözümlene veya yorumlama yapılmalıdır? Böyle bir anlayış, ne edebiyatın dizgesel ve geleneksel normlarına ne de edebiyat bilimin belirlenmiş disiplinler kurallarına ve nesnel ölçütlerine uygundur.

Bir yorumlama, değerlendirme, inceleme, çözümlene, açıklama adı ne olursa olsun nesnel bir anlayışla girişilecek her eylem, nesnel bir kaide ve zemin gerektirmektedir. Bu nesnel kaideler, çalışma prensipleri ve nesnel-öznel ayrımı, edebiyat bilimini edebiyattan, edebiyat bilimciyi de edebiyatçıdan ayıran sınırlardır. Belirlenmiş yöntemlere dayalı, kanıt gerektiren bilimsel bir inceleme yapan (Aytaç, 2001: 86) edebiyat araştırmacısı, öznel yargılar, yorumlar ile nesnel belirlemelerin dengesini bulmak sorumluluğunu peşinen kabul etmektedir. Yazınsal metnin kendisi de satırları arasında gizlediği ve ait olduğu dizgesel nesnel öğelerle, nitelikli bir okur olan inceleyiciyi bilimsel bir yaklaşıma yönlendirmektedir. İnceleyici bu öğeler aracılığıyla, öznel ve duygusal yaklaşımlarının dengesini koruyarak metne nesnel yaklaşım göstermelidir (bkz. Bredella, 1987: 239).

Yazınsal metnin anlam boyutunun derinliği, anlam katmanlarının karmaşık yapısı, inceleyici tarafından yorumlama veya çözümlenmede kullanılmak istenen sınırlı sayıda yöntem ve yaklaşımı, nitelik bağlamında aşabilmektedir. Bu demektir ki bazı yaklaşım ve yöntemler yazınsal metnin çözümlenmesinde yetersiz kalabilmektedirler. Karşılaşılması olası böyle bir durumda okur veya inceleyicinin izleyeceği yol, takınacağı tavır ve vereceği kararlar önem arz etmektedir. Yazınsal metnin anlamını ortaya çıkarmanın yazar-okur-metin etkileşimi olacağını savunan görüşlere göre bu durumlarda okuma yani alımlama süreci önem kazanmaktadır (Baktır, 2018: 97). Germanist Yılmaz Özbek, bu tip durumun çözümü için, kuralları okuru sınırlandıracak kadar katı olmayan ve her okuma sürecinde yazınsal yapıtı adeta baştan yaratan okuru özgür bırakıp, ön plana çıkaran *Alımlama Estetiği*'nin yöntem olarak denenmesini önermektedir. Birçok ünlü edebiyat insanı ve edebiyat bilimci, okurun yazarın yerini alması gereken zamanların geldiğini, nitelikli okurun yetenekli yazar ile yer değiştirmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmektedirler. Umberto Eco, Roland Barthes ve Milorad gibi edebiyatın her sahasında etkin kişiler bu görüşleri savunanlar arasında bulunmaktadır (Özbek, 2013: 11).

Bu bağlamda *Alımlama Estetiği (Rezeptionsästhetik)* dışında nitelikli okurun, metne yorumsal yaklaşımında faydalanabileceği ve hatta elini güçlendirebilecek diğer inceleme yöntemler bütünü ise *Yorumlama (Hermeneutik)* Kuramıdır. Önceki bölümlerde de değinilen özellikleri ve ortaklıkları nedeniyle *Alımlama Estetiği* ve *Yorumlayıcı İnceleme* birbirlerinin işlev sahalarına geçiş yapabile ve aynı incelemede kullanılabilme kabiliyetine sahip yöntemlerdir. *Yorumlayıcı İnceleme Yöntemi*, eseri incelerken yazarın bilinçsiz eğilimlerinin ancak alımlama aşamasıyla birlikte gerçekleşecek yorumlama eylemi ile açıklanabileceğini savunmaktadır. *Alımlama*

Estetiği'ne göre ise, edebiyat eserinin anlamını ve değerini ortaya çıkaran etken, okurun alımlamasıdır (Aytaç, 2001: 90). Yapıtın değerlendirilmesinde okurun bakışı her iki kuram adına da oldukça önemlidir (Özbek, 2013: 11-12).

Genel edebiyat biliminin, yazarı dışarıda bırakarak okuru ön plana çıkaran bu iki kuramı, doğal olarak edebiyat biliminin alt dizgesi olan ve Alman kuramcılarının *Die vergleichende Literaturwissenschaft* diye adlandırdıkları Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi (*Komparatistik*) içerisinde de metne bağlı (dönük) inceleme yöntemleri olarak kullanılmaktadırlar (Aytaç, 2001: 89-90). Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimci Ahmet Cuma, okurun yorumsama yaklaşımını öne çıkaran alımlama estetiğinin, edebiyat incelemelerinde yer alan birçok çalışma alanı gibi karşılaştırmalı edebiyatın alanına girdiğini vurgulamaktadır (Cuma, 2018: 9).

İki kuramın savunusu olan, alımlama ve yorumlama sürecindeki okurun yetkinliği hususunu karşılaştırmalı edebiyat çözümlemelerinde anlamlandırabilmek adına edebiyatta karşılaştırmalı yöntem anlayışına değinmek ve değerlendirme ölçütlerini açıklamak yerinde olacaktır.

YÖNTEM VE DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ BAĞLAMINDA İKİ KURAMIN KARŞILAŞTIRMALI ANLAYIŞTAKİ YERİ

Soyut veya somut her şey, bir değerlendirme ve yargı sonucu anlam kazanabilmek için karşılaştırılacağı başka bir şeye ihtiyaç duymaktadır. Bu karşılaştırmaya göre bir değerden ve anlamdan söz edilebilmektedir. Değer ve değer yargıları ancak bu tip bir kıyaslama sonucu oluşmuş ve halen oluşmaktadır. İnsan dünyasında, güzellik, çirkinlik, büyüklük, küçüklük, uygunluk, uygunsuzluk, gereklilik, gereksizlik gibi herhangi bir şeyi kabaca değerlendirmeye yarayan yargılar da kıyaslama üzerine inşa edilmektedir. Bu anlayış, insanoğlunun tarihsel, kültürel veya bilimsel anlamda dâhil olduğu her alanda geçerlidir. Yazın alanında da kıyaslama yani karşılaştırma üzerine kurulu anlayış geçerliliğini korumaktadır. Söz konusu edebiyat yapıtının değerlendirilmesi olduğunda da bir yargıya varma, bir değer biçme ancak karşılaştırma ve kıyaslama anlayışıyla sağlanabilmektedir. Temelinde karşılaştırmalı bir anlayış yazın biliminde yöntemin kaidelerini oluşturmaktadır. Örneğin, yapıt ister kendi içerisinde ister başka bir yapıtla karşılıklı ele alınıp değerlendirildiğinde, uygulanan yöntem karşılaştırma temellidir. Farklı dil ve kültürlere ait yazınsal yapıtlar üzerine yapılacak bir karşılaştırma, *ulusal üstü* (Supranational) (Baytekin, 2006: 112) olmasına rağmen aynı anlayıştaki bir yöntemle uygulanacaktır. Tek bir yapıt üzerinde veya yapıtlar arasında ya da ulusal veya uluslararası olsun yapılacak her bir incelemedeki, değerlendirme yöntemi, anlayış olarak karşılaştırmalı olacaktır. Özetle *karşılaştırma* tüm açıklamaların ötesinde bir edebiyat bilimi yöntemidir (Aytaç, 2001: 93).

Yazın metninin bir değer kazanması, belirli ölçütlere bağlanmıştır. Dolayısıyla metnin değer kazanabilmesi tıpkı önceki bölümlerde anlam kazanabilmesi boyutunda olduğu gibi, kendisine bağlı değildir. Metnin değerli veya değersiz olması, belirlenmiş ölçütler üzerinden gözlemlenerek, metnin kendisine atfedilmektedir. Belirlenmiş ölçütlerden anlaşılması gereken yazınsal metnin sahip olduğu özelliklerinden birinin karşılaştırıldığı yazın bilimsel normlar olduğudur. Yazın biliminde sözü edilen normlar, bir kişi veya grup için geçerli olan bir değer yargısı ile bu yargının sebebini kapsamaktadırlar. Örneğin, bir şiirin güzel olduğuna dair bir değer yargısının sebebini açıklayan ve herhangi bir niteliğe dayandıran ifade normdur. “Bu güzel bir şiirdir.” ifadesi değer yargısıdır. “Çünkü şu niteliğe sahiptir.” ifadesi ise değer yargısının sebebidir. Genel bir norm ise; “Bu niteliğe sahip bütün şiirler güzeldir” şeklinde ifade edilebilmektedir (Moran, 2008: 313). Farklı perspektiflerden ortaya çıkmış çok sayıda norm her alanda olduğu gibi yazın alanında da bulunmakta ve değerlendirmelerde dayanak olarak kullanılmaktadır.

Değerlendirme, bir özneye, konu, içerik, kişi gibi bir nesneye belirli bir ölçüt üzerinden bir özelliğe ilişkin olumlu veya olumsuzluk anlamında değer biçilmesidir. Anlaşıldığı üzere karşılaştırmalı bir anlayışla yapılan eylemin sadece sonucu değil, aynı zamanda sürecin tamamı “değerlendirme”dir. Yazın biliminde *değerlendirme*, alan uzmanlarınca iki sınıfa ayrılmaktadır. *Normatif* ve *deskriptif* adlandırmalarıyla sınıflandırılan yazınsal değerlendirme, çeşitli gerekliliklerle yerine getirilebilmektedir. Bu gereklilikler, *Normatif* değerlendirmede *edebi ölçütler*’in esas alınması iken *Deskriptif* değerlendirmede ise, yazın ile ilgili alanların hepsinde bulunan değerlendirme mekanizmaları ile süreçleri dikkate alınmaktadır. Bağlı alanların bu özellikleri *deskriptif* değerlendirmede kullanılmaktadır (Aytaç, 2016: 238).

Kuramsal olarak edebiyat bilimdeki diğer değer ölçütlerinden üçü öne çıkmaktadır. *Gürsel Aytaç*’ın bildirdiğine göre önemli görülen ölçütlerden ilki, *Formal-estetik* ölçütlerdir. Yazınsal metinleri yapıları, biçimleri ve dil özellikleri bağlamında dikkate alan bu ölçütler, metinde olumlu yargıları belirlemeyi amaçlamaktadırlar. Alman kuramcılarının *Selbstreferenz* dedikleri *kendi kendine yeterlik* dışında *açıklık*, *güzellik*, *uyumluluk*, *bütünlük* kavramları bu olumlu yargılar arasında sayılabilmektedir. İkincil değer ölçütü ise; siyaset ve tarih kuramlarında geçerli kavramlar olan *adalet*, *ahlak*, *insanlık*, *eşitlik*, *özgürlük* gibi kavramların odakta olduğu hedefler belirleyen “içerik” ölçütüdür. Değer ölçütlerinin üçüncüsü, *bağıntı* (*Relation*) ve *etki* (*Wirkung*) değerleridir. *Bağıntı* (*Relation*) ölçütlerinde metnin, dil, yazın dizgesi geleneği ve gerçeklik ile olan *bağıntıları* belirlemek amaçlanmaktadır. Metinde değer ilişkisi kurabilmek için, gerçeklikle *bağıntısı*, konu ve işleniş olarak biriciklik, kendine özgü dil kullanımı gibi ölçütler aracılığıyla kurulur. *Etki* değer ölçütleri, yapıtın okur üzerindeki etkileri ölçüt olarak görülmektedir. Bu değerlendirme, bireysel ilgi, duygusal etkilenim, davranışa etki gibi hedef ölçütler doğrultusunda gerçekte olmuş olan veya olması beklenenler üzerinden yapılır (Aytaç, 2016: 241-242). Sosyal alan başta olmak üzere diğer alanlardaki gelişmeler ve değişimler söz konusu değer ölçütlerinde değişikliğe, farklılaşmaya neden olabilirler. Ölçütlerin nesnellik ve öznel düzeyleri nedeniyle zaman içerisinde değişkenlik gösterebilme olasılıkları her sosyal bilim alanında olduğu gibi değerlendirmelerin güvenilirliğini göz ardı edilmeyen bir husus kılmaktadır. Değerlendirmelerin zaman karşısındaki sorgulanabilir dayanıklılıklarına dikkat çeken Aytaç, zamana karşı dirençsizlik sadece değerlendirmecinin kişisel özelliklerine bağlı olmadığını vurgulamaktadır (Aytaç, 2016: 240). Bu noktada, değerlendirmelerin öznel ve de bağlı şart ve unsurlarla etkilenim içerisinde olduğu görülmektedir. Söz konusu, yazın gibi insanın merkezde duygu ve düşünceleriyle yer aldığı bir alan olduğunda, yapılacak nesnel (bilimsel) bir değerlendirmede bile öznel mutlak belli bir oranda söz konusudur. Yazınsal değerlendirmenin, okurun veya inceleyicinin dil kültür ortamındaki birikimine ve deneysel dünyasından edindikleri ile doğuştan getirdiği özellikleriyle oluşturduğu yetkinliğine bağlı olduğu açıktır. Okur veya inceleyicinin yetkinliğinin temeli onun öznelidir. Okur, özneliğiyle, imge ve nesne arasındaki uzaklık (*Distanz*) üzerine geliştirme olanağı bulduğu özelliğiyle yani yetkinliği aracılığıyla, alımlama sürecinde benzersiz bir bakış biçimi edinir (Bülbul, 2017: 129) ve değerlendirmede karar mekanizmasını işletmeyi öğrenir.²

Yazınsal bir değerlendirmede geçerli olan değer ölçütlerinin karşılaştırmalı yöntemde nasıl kullanıldığıyla ilgili bir çıkarım yapabilmek adına, bu yöntemin zemininde yer alan anlayış ve sınıflamalara değinmek yerinde olacaktır. Bilindiği üzere karşılaştırmalı çalışmalar en yaygın halleriyle yazar, yapıt, ortak konu ve ortak motif üzerine yapılmaktadır. Hem ulusal hem de uluslararası yazın alanında yapılan bu çalışmalarda ortak konu ve motiflerin nasıl işlendiği ile nedenlerinin karşılaştırmalı şekilde çözümlenmeye ve dayanaklandırılmaya çalışılması esastır (Baytekin, 2006: 112-113).

² *Edebiyatta değerlendirme* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: (Aytaç, 2016: 231-242).

Karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında tarihsel bağlamda temel olarak yöntemlere yön vermiş üç farklı anlayışta sınıflama bulunmaktadır. Pozitivist, biçimci, toplumsal ve insanlık tarihi odaklı incelemeler bunların birincisi olarak görülmektedir. Karşılaştırmalı edebiyat alanındaki kuram ve yöntemlerin, erken tarihsel süreçlerdeki gelişmeleri ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geçirdikleri değişimleri konu edinen sınıflama ise ikincil kabul edilmektedir. Son sınıflama da ise bilim insanlarının, biçimsel, toplumsal, insanlık tarihi ve pozitivism, alanlarındaki güncel sorunlar hakkındaki bilimsel ve disiplinlerarası tartışmaları yer almaktadır (Kaiser, 1980: 25-26).

Komparatistik uzmanlarından birçoğu izlenmesi gereken yöntemlerde geçerli olmasını öngördükleri birbirinden farklı ölçütler hakkında çalışmışlardır. Tarihsel olarak incelendiklerinde ölçütlerin, İkinci Dünya Savaşı sonrası sürece kadar farklı sonrasında ise başka bir yöne evrildikleri görülmektedir. Savaş sonrasında kadar genellikle konu, motif ve yazarlar ile ilgili ortaklıklar üzerinden konulmuş ölçütlerle gerçekleşen çalışmalar sürdürülmüştür. Sonrasında ise toplumsal ve siyasi hareketliliklerden, yeni idealler doğrultusundaki yeni oluşumlardan etkilenmiş ve zamana göre değişim ve gelişim göstermişlerdir (Kaiser, 1980: 29-35).³

Değerlendirme ölçütleri dikkate alınarak iki veya daha fazla eser, yazar, konu, motif gibi araştırma nesnelere üzerinden yapılan karşılaştırma yöntemli çalışmaların dışında da farklı odaklar belirlenebilmektedir. Yazınsal metinlerde anlatım teknik ve tutumları, estetik yaşantı unsurları, eserin dâhil olduğu dizge, içerisinde üretildiği edebi akım ya da dönemlerin özellikleri, yazarların yaşantıları, uzamsal bağlamda etkilenimleri, evrensel değerler, kültürel ve folklorik unsurlar, epik ve mit gibi sınırları yayılım göstermiş alanlardan da odaklar belirlenebilmektedir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus kültürler arası farklılıkların çözümlemelerde saptamalara farklı değerlendirmelere neden olabileceğidir (Sarı, 2013: 95). Özellikle farklı ulusların yazın yapıtları üzerinde yapılacak karşılaştırmalı çalışmalarda bu konu daha bir önem kazanmaktadır.

Karşılaştırmalı yöntemin uygulama biçimi yazınsal değerlendirme ölçütlerinin komparatistik alana etkisinin gözlemlenebilmesi adına önemli görülmelidir. Bilindiği gibi karşılaştırmalı edebiyat araştırmacısından temel olarak beklenen, motiflerin veya konuların nasıl işlendiği, bu işleyiş şeklinin nedenlerinin neler olduğudur (Baytekin, 2006: 113). Söz konusu beklentiye cevap verebilmek adına uygulanması gereken yol ise, çalışmada uygulanan inceleme yöntemi doğrultusunda ikincil kaynaklara müracaat etmek ve buradan elde edilen dayanaklar ile çalışmayı nesnel bir kaide üzerine inşa etmektir (Aytaç, 2001: 77-78). İkincil kaynaklara ihtiyaç duyulması anlamlandırma bağlamında kaçınılmaz olduğu gibi yazınsal alanın değerlendirme ölçütleri bakımından da olmazsa olmazdır. İster karakterler ister konu, ister motif gibi edebi unsurlar olsun her birinin yazın alanında değerli olabilmesi belirlenmiş paradigmatik ölçütlere bağlıdır. Buna metnin anlamının ortaya çıkarılması da dâhildir çünkü anlam metnin her bir ögesine bağımlı bir unsurdur ve anlamın kendisi, metnin her bir dilsel ögesinde saklı olabilmektedir. Örneğin yapıtlardaki karakterlerin, ürünün ana sorunsalını yansıtan veya taşıyan tipler olması edebiyat kuram ve yöntemlerinin dışında ikincil disiplinlerin de yardımıyla yorumlanmalarını gerekli kılmaktadır (krş.Yavuz, 1987: 70-71). Yazın yapıtlarındaki karakterlerde, kurmaca bir dünyada oluşturulmuş olsalar da toplumsal ve kültürel özellikler görülmektedir. Yazarlar karakterlerini, karakterin kendisi veya başkalarıyla kurgulanmış bir ortamda yarattıklarından (Cuma, 2009: 83) sosyolojinin ve edebiyat sosyolojisinin karşılaştırmalı edebiyat alanında etkinliği ve önemi tartışılmaz niteliktedir. Karakterler, kurmaca dünya,

³ Karşılaştırmalı Edebiyat alanında yöntemlerin tarihsel gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Kaiser, 1980: 25-56).

örüntü içerisindeki sosyal ilişkiler, karakter ve figürlerin öykünün anlatıcı formu içerisinde okura ve inceleyiciye sunduklarından dolayı sosyoloji, psikoloji, üretim ilişkileri, sosyal sınıflar, dönemin gerçekleri gibi insandan inana farklılık gösteren alanlar da karşılaştırmalı yazın çalışmalarında işin içine girmektedirler. Bu alanlara yapıtların kendileri, dönemleri veya akımları, yazın tarihindeki yerleri, ait oldukları ekoller ve dizgeleri, türleri ve etkilendikleri felsefi akımları eklenebilmektedir.

Bu aşamada okur veya incelemeci için çalışma sahasının derinliği ve genişliği onun alımlama ve yorumlama sahasının da yeterli derecede geniş olmasına ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada özellikle incelemeciye alanı daraltma olanağı veren bir husus vardır. Seçme hakkı. Çalışmanın amacını ve seçimlerinin gerekçelerini ortaya koyma görevini de üstlenmiş olan araştırmacının (Aytaç, 2001: 78-79) bu elini güçlendiren unsurlardan biri de nesnel olarak normlarla düzenlenmiş değerlendirme ölçütleri ve de inceleme yöntemleridir. Çalışmanın edebiyat bilim sınırlarında, alanın inceleme yöntemlerinin normlarına uygun olarak yapılması gerekmektedir. Yazınsal çıkarımlara varabilmek, yazınsal ağırlıklı çözümlenmeler gerçekleştirmek, tespitler yapmak, ancak bu değer ölçütlerine ve komparatistik alanın inceleme yöntemlerine bağlı kalarak başarılıdır. Bu hususlardan sapmalar yaşanırsa araştırma yazın dışında başka bir disiplinin sahasına kayabilir. Örneğin, yazınsal metinde toplumsal bir odak üzerinden yapılan bir incelemede, sosyoloji alanının yöntemlerinin ve argümanlarının yani ikincil kaynaklarının daha ağırlıklı kullanılması, sosyolojik çıkarımların ağır basması, çalışmayı yazın alanından uzaklaştırmakta ve sosyoloji alanına yaklaştırmaktadır.

Benzer tartışmalar, karşılaştırmalı edebiyatın etkin olduğu disiplinlerden biri olan ve farklı ulusların imajını araştırma nesnesi yapan *İmgebilim* için de geçerlidir (Baytekin, 2006: 113). Komparatistiğin, *İmgebilim* veya başka alanlarda yaptığı çalışmalar için de benzer tartışmalar yapılmaktadır. Bu alanlarda yaptığı çalışmalarda yöntemlerin, dikkate alınan ölçütlerin, sosyal psikoloji, tarih ve kültür tarihi (Aytaç, 2001: 80) veya edebiyat sosyolojisi, edebiyat tarihi alanına ait olabildiği, dolayısıyla da tespit ve sonuçların edebiyat bilim dışındaki bu alanlarda kabul edilebilir olma ihtimalinin olması yatmaktadır (Kaiser, 1980: 67).

Tüm bu bilgiler ve tartışmalardan yola çıkarak Hermeneutik ve Alımla Kuramlarının yazınsal Karşılaştırmalı metnin çözümlenmesindeki konumu adına söylenebilecek ilk husus, okurun alımlama ve yorumlama yetkinliğini öne çıkarmaları nedeniyle yöntem olarak özellikli olduklarıdır. Yazın bilim değer ölçütleri bağlamında her iki kuramın da edebîlik ölçütü göz önüne alındığında, alımlama ve yorumlamayı yapacak olan okur veya incelemeciye hareket alanı açmasının yanında gerek *normatif* gerekse *deskriptif* değerlendirme olanağı verdiği de görülmektedir. Okur veya incelemeci her iki kuramın sağladıklarıyla edebî ölçütleri de bağlı disiplinlerin yöntemlerinden yararlanıp değerlendirme süreçlerini kendi alımlama ve yorumlama süreçlerine dâhil edebilmektedir.

Günümüz bakış açısıyla bu olanaklar gerek nitelikli okur gerekse yazın bilim inceleyicisi için oldukça uygun görünmektedir. Çağın, özellikle Post-modernin en önemli özelliği, bir önceki akım Modernizmin *elit-seçkin* tavrının aksine demokratik ve halkçı anlayışıdır (Aytaç, 2016: 291). Bu anlayış, hayatın birçok alanında olduğu gibi yazın alanına da hem yazar hem de okur bağlamında daha özgür bir düşünce sağlamıştır. Post-modernizmin geleneği yıkan, alışkanlıkları değiştiren ve geçmişe meydan okuyan tarafının dışında, toplumları daha sağlıklı işler bir demokrasi kültürüne de yöneltmekte ve bunu eleştirel akıllı ve tutumu besleyerek yapmaktadır (Özbek, 2013: 19). Toplumsal eleştirinin en etkin sahası olan sanat alanının taht sahibi olan sanatçının da tahtını yıkan bir anlayıştır post-modernin demokratik ve halkçı tavrı. Bu görüş okurun, yazarın yerini almasını isteyen, onu yapıtların yeniden üretiminde başrole soyunduran alımlama ve yorumsama kuramlarının görüşüne destek vermektedir. Postmodernist görüşle

metin, yazar, anlatıcı ve okurun hep birlikte içinde yer aldıkları bir ortak evrendir (Emer, 2019, s. 238).

Yazın alanında yapıtın değeri ve anlamı bağlamında yazar ile ilgili geleneğin yıkılması, post-modern dünyada her iki kuramın savduklarıyla aynı işlevi görmektedir. Karşılaştırmalı edebiyatbilimci Emer'e göre postmodern anlayışın yazın dünyası, orijinal, ilk veya yeni metin diye bir sınıflamayı barındırmamaktadır. Her bir metin başka metinlerden, başka söylemlerden oluşan, olasılıklar ve belirsizliklerle dolu, sonsuz okuma süreçlerine gebe, her defasında bir sonraki eyleme kalan anlamlandırmaların evrenidir (Emer, 2019, s. 240)

SONUÇ

Yazınsal metnin, yazar tarafından artistik unsurlarla ortaya konularak tamamlanmasının ardından durağan bir pozisyon aldığı görünmektedir. Bu durağanlık ancak okuma süreci başladığında son bulmakta ve devingen hale geçiş sağlanmaktadır. Okuma sürecinin aynı zamanda bir alımlama süreci olduğu ve bu süreçte okurun sadece bilgilenme ile sınırlı bir eylem yapmadığı, yeniden üretim aşamasını başlattığı sonucuna varılabilmektedir. Alımlama sürecinin bilişsel boyutunda okurun, metnin dilsel unsurlarını bağlı buldukları tüm anlam zincirlerinden kopardığı ve kendi *kognitif* alanında yeniden yorumladığı düşünülmektedir. Yazınsal metinde bulunan anlamsal boşluk ve belirsizliklerin, alımlama ve yorumlama aşamaları sonucu giderilebileceği ve yazınsal metnin süreklilik özelliğinin burada yattığı düşünülmektedir. Yazın alanına yazarların ilk canlılığını artistik yaratı güçleriyle verdikleri gerçeğinin yanında, yazın yapıtlarının ömürlerinin uzunluğunu belki de sonsuzluğunu ise okurun alımlama ve yorumlaması sonucu başardığı düşünülmektedir. Okurun, gerçekleştirdiği bu süreçlere ve okurun kendisine en önemli katkıyı sağlayan, uygulama sahası açan iki kuramın Hermeneutik (Yorumsama Kuramı) ve Alımlama Estetiği (Alımlama Kuramı) olduğu kanaatine varılmıştır.

Yazınsal metinlerin çözümlenmesi aşamasında yorumlama (*Hermeneutik*) yöntemi ve alımlama *estetiği*'nin (*Rezeptionsästhetik*) de karşılaştırma yöntemlerinin etkinlik alanı olan komparatistğin uygulama sahası içerisinde önemli bir yere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bunun nedeni, yazın alanında metnin yorumlanması sürecinde etkin ve geçerli olan değerlendirme ölçütlerinin, yazın bilim inceleyicisine dayattığı *normatif* ve *deskriptif* normları her iki kuramın uygulama sahasında kullanabilmesidir.

Yazın yapıtının anlamını ve değerini okurunun alımlama sürecinin sonunda yorumsayıcı yaklaşımın belirlediğini söyleyen her iki kuram, yapıtı adeta canlı tutan bir güç haline getiriyor olmaları nedeniyle önemli görülmüştür. Çağdaş yaklaşımlarda, her sanat dalının ve anlayışının yeniden çağın gerekleri içerisinde değerlendirilip kurgulanıyor oluşu, yazınsal metnin baştan yaratılış öyküsünde de benzer bir değerlendirme yapılmasını gerektirmektedir.

Her iki kuramın temel anlayışlarının, özellikle post-modernist anlayışın eleştirel aklı öne çıkaran ve önceki akımlara göre daha demokratik ve halkçı tavrı ile uyum gösterdiği düşünülmektedir. Son on yıllarda yazın eleştirmenlerinin, metnin anlamını ve değerini okur ile yapıt arasındaki etkileşime dikkat çeken *Hermeneutik* ve *Alımlama Estetiği* kuramlarını çağdaş yaklaşım sergileyen kuramlar olarak görmeleri de çalışmamızın bulgusunu desteklemektedir.

KAYNAKÇA

Akpolat, Y. (2013). "Tuhaflik Bende mi?" Adlı Kısa Öykünün Yorumlanması. Y. Özbek içinde, *Postmodernizm ve Alımlama Estetiği* (s. 99). Konya: Çizgi Kitabevi.

- Aydın, K. (2008). *Karşılaştırmalı Edebiyat Günümüz Postmodern Bağlamında Algılanışı*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Aytaç, G. (2001). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aytaç, G. (2012). *Çağdaş Alman Edebiyatı*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Aytaç, G. (2016). *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Baktır, H. (2018). Meaning in the Text: Reader-response Theory of Criticism. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 4(8): 97-105.
- Baytekin, B. (2006). *Kuramsal ve Uygulamalı Karşılaştırmalı Edebiyat Bilim*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Bubner, R. (2014). *Modern Alman Felsefesi*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınları.
- Bülbül, M. (2008). *Seçme Kısa Öyküler ve Karşılaştırmalı Yorumları*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bülbül, M. (2017). *İmgesel İletişim*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Carlson ve Filloux, J. J. (2000). *Eleştiri Kuramları*. (T. Yücel, Çev.) İstanbul itb: Multilingual.
- Cuma, A. (2009). Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi - Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 81-95.
- Cuma, A. (2018). Genel ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi'nin (Komparatistik) Ulusal ve Dünya Edebiyatları Ekseninde Kuramsal Açılımı. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 39, 1-26.
- Eco, U. (1992). *Açık Yapıt*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi .
- Eco, U. (2003). *Yorum ve Aşırı Yorum*. (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Emer, F. K. (2019). Patrick Süskind'in "Amnesie In Litteris" Adlı Metninin Postmodern Yazın Bağlamında Analizi. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 2(4), 226-243.
- Emre, İ. (2006). *Edebiyat ve Psikoloji*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erkurt, G. Ş. (2017). *Çevirmen İdiokültürü: Edebiyat Çevirisinde Kültür Aktarımı Mekanizması*. Saarbrücken: Lambert Publishing.
- Gadamer, H. G. (2003). "Hermeneutik", *Hermeneutik Üzerine Yazılar*. (D. Özlem, Çev.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Jauss, H. R. (1970). *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft*. Frankfurt am Main: Universitätsverlag.
- Kaiser, G. R. (1980). *Einführung in die Vergleichende Literaturwissenschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Lensch, M. (2000). *Spielen, was (nicht) im Buche steht: Die Bedeutung der Leerstelle für das literarische Rollenspiel*. München/Berlin: Waxmann Verlag.
- Luther, M. (1965). *Sendbrief vom Deolmetschen*. (K. Bischoff, Dü.) Tübingen: Max Niemayer Verlag.
- Maren-Griesbach, M. (1995). *Edebiyat Bilimi'nin Yöntemleri*. (A. Ünal, Çev.) Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Moran, B. (2008). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mueller-Vollmer, K. (1994). *Introduction: Language, Mind, and Artifact: An Outline of Hermeneutic Theory Since The Enlightenment, The Hermeneutic Reader*. New York: The Continuum Company.

Özbek, Y. (2013). *Postmodernizm ve Alımlama Estetiği*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Rifat, M. (2007). *Metnin Sesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Rosenau, P. M. (1998). *Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri*. Ankara: Ark-Bilim ve Sanat Yayınları.

Sarı, A. (2013). Hastanın Hayatını Riske Ettiğim İçin Ceza Alıyorum. Peki Ama Hastanın Hayatını Kurtarmak İçin Riske Ettiğim Kendi Hayatım Ne Olacak? Y. Özbek içinde, *Postmodernizm ve Alımlama Estetiği* (s. 95). Konya: Çizgi Kitabevi.

Sarı, A. (2015). *Kurmacanın O Kadim Unsurları*. Konya : Çizgi Kitabevi.